

# TALA MED TECKEN

Kursbok i teckenkommunikation.

Bitte Rydeman



DEL I

# TALA MED TECKEN

Kursbok i teckenkommunikation.

Bitte Rydeman



## TALA MED TECKEN

© Bitte Rydeman, 1990.

De Pictogramsymboler som förekommer publiceras med tillstånd av RPH-Sär.

Copyright: 1980 Subhas C Maharaj, Canada. 1984 Rikscentralen för pedagogiska hjälpmedel för särskolan (RPH-Sär), Sverige.  
Blissymbolics used herein derived from the symbols described in the work, semantography, original copyright © C.K. Bliss, 1949.  
Blissymbolics Communication Institute – Exclusive licensee, 1982.

Svensk © Svenska arbetsgruppen för blisskommunikation.

Teckningar: Susanna Hillbom. Layout och original: Axelsson & Co. Sättning: Helmlers Sätteri. Tryck: Fototryck AB.

# Förord

**T**ALA MED TECKEN har producerats genom ekonomiskt stöd från Allmänna Arvsfonden, Bräcke Östergård och Landstinget Halland.

Jag vill rikta ett stort tack till alla dem som bidragit till materialets tillkomst, särskilt till

- Eva Sundstén, för hennes stöd och handledning.

- Marita Falkmer, som delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter av teckenspråket.

- Johan, min man, som skrivit ut texten och gett värdefulla synpunkter på dess utformning.

- Sven Olausson på RpH-Hör, som gett mig tillstånd att använda teckenillustrationerna till "Bliss-tecken-svenska ord".

– Alla författare och illustratörer, som låtit mig använda deras texter och bilder.

Ett särskilt tack också till alla de barn, föräldrar, förskollärare och barnskötare som jag mött i mitt arbete, och som lärt mig så mycket om vilka svårigheter och glädjeämnen man stöter på när man vill använda teckenkommunikation i vardagen, och som genom sitt engagemang och rop efter kunskaper inspirerat mig att göra detta material.

Halmstad 900320

*Bitte Rydeman*

*leg.logoped på Habiliteringen i Halmstad*

6

Det är nu drygt 16 år sedan materialet Tala med tecken kom till. Sedan dess har området utvecklats en del och det finns idag ett helt annat utbud och nya tekniska möjligheter. Trots det är grunden fortfarande densamma och de kunskaper vi hade då om "teckenkommunikation" gäller fortfarande. Kursmaterialet Tala med tecken såldes genom Landstinget Halland mellan åren 1990 och 2005. Nu tycker ansvariga inom Handikappförvaltningen att detta inte längre är en uppgift för landstinget. Materialet har också blivit lite till åren och alla böcker som ingår i Sagor med tecken går inte längre att få tag på. Språkbruket har också ändrats en del sedan materialets tillkomst. En del av de uttryck som används i boken har nu ersatts av andra. Så säger man inte längre "alternativ kommunikation", utan "Alternativ och Kompletterande Kommunikation", AKK. Det jag kallar "teckenkommunikation" benämns nu ofta "Tecken som AKK" och det jag kallar "Total kommunikation" benämns också "Multimodal kommunikation". Ordet "handikapp" används inte heller på samma sätt, så hade jag skrivit den här boken idag hade jag istället skrivit "funktionshinder". Likaså är hänvisningarna till litteratur och material föråldrade. Men förutom det tycker jag själv att innehållet i boken fortfarande håller. Tecken är fortfarande ett viktigt kommunikationssätt för många barn och vuxna med olika funktionshinder och det är fortfarande lika viktigt att det används i deras vardagsmiljö. Jag hoppas att den här boken ska vara till glädje för er som hittar den och att ni ska inspireras till att använda tecken och andra former för AKK i de sammanhang det kan vara till nytta.

Halmstad 2006-10-19

Bitte Rydeman



# Innehålls- förteckning

sidan 6 **FÖRORD.**

sidan 7 **INLEDNING.**

sidan 9 **DEL I:**

- Teori och praktiska råd om teckenkommunikation.
- 12 Alternativa kommunikationssätt, några definitioner.
- 14 Vilka barn har nytta av teckenkommunikation?
- 16 Något om språkförståelse.
- 17 Hur tidigt kan man börja lära barn tecken?
- 18 Före tal och tecken: Att lära sig kommunicera.
- 20 Tecken stimulerar talet!
- 21 Total kommunikation
- 22 Vilka tecken ska man lära barnet?
- 23 Att använda tecken på dagis.
- 25 Att använda tecken hemma.
- 26 Att anpassa teckenspråkstecknen.
- 27 Referenser.

sidan 29 **DEL II:**

- Kurs i teckenkommunikation, baserad på sagor och sånger med tecken.
- 30 Så här kan man hålla teckenkurs
- 33 Kursplan.
- 34 Lektion 1.
- 35 Lektion 2.
- 37 Lektion 3.
- 38 Lektion 4.
- 40 Lektion 5.
- 41 Lektion 6.
- 43 Lektion 7.
- 45 Lektion 8.
- 47 Lektion 9.
- 47 Lektion 10.

## **LITTERATURLISTOR:**

- sidan 48 Barnböckerna som ingår i SAGOR MED TECKEN.
- 49 Sångerna som ingår i SÅNGER MED TECKEN.
- 50 Teckenböcker och teckenmaterial.
- 51 Adresser
- 52 Lästips

## **REGISTER:**

- sidan 53 Tecken som finns illustrerade i SAGOR MED TECKEN, A-J, och SÅNGER MED TECKEN, 1-21.
- 56 Tecken som ingår i kursen, men som saknar teckenillustrationer.
- sidan 57 Handalfabetet.
- 58 Tecken för siffror.

# Inledning.

När jag för tio år sedan som nyutbildad logoped började arbeta på Habiliteringen i Halmstad var det fortfarande nytt och ganska kontroversiellt att lära hörande barn teckna. Men min kollega Alli-Marie Tuominen-Eriksson och jag var övertygade om tecknens nytthet, och mellan 1980 och 1982 fick fem svårt talförsenade utvecklingsförsenade barn lära sig kommunicera med tecken. Och vilket fantastiskt gensvar när barn som inte haft något språk nu kunde berätta vad de ville och bli förstådda!

Men fortfarande var många rädda att tecken kunde hämma talet och göra barnen för "lata" att vilja tala. Tre av de här barnen var över fem år när de först kom i kontakt med tecken. Tänk om man kunde börja tidigare, så mycket frustration och så många missförstånd man kunnat undvika!

Snart blev det emellertid allmänt vedertaget att använda tecken och andra alternativa kommunikationsformer som komplement eller alternativ till det talade språket. 1983 kom det ut en lärarhandledning för särskolan (1), där Cecilia Olsson delade med sig av sina erfarenheter av teckenundervisning av begåvningshandikappade skolungdomar. Iréne Johansson forskade i tal- och språkutvecklingen hos barn med Downs syndrom, och utvecklade träningsprogram med tidig teckenträning. (2) Hennes goda resultat med sina projektbarn, som utvecklades fint både språkligt och intellektuellt trots att talet dröjde, blev en väckarklocka: Vi behöver inte vänta tills vi säkert ser att talet inte kommer! Genom att från början ge allsidig stimulans där tecken ingår ger vi barnen optimala förutsättningar att utvecklas.

Mellan 1986 och 1989 började 25 förskolebarn i södra Halland lära sig tecken. De flesta av dessa gick på dagis, oftast olika dagis. Hur skulle personalen på alla dessa dagis få lära sig tecken och samtidigt förstå hur de skulle utföras och användas, samt få inspiration och hjälp att använda tecknen i vardagen? Meningen med att lära sig tecken är ju att kunna använda dem i den miljö man befinner sig, för förskolebarnens del hemma och på dagis.

Det ordnades teckenkurser på många håll för föräldrar och personal. De flesta blev uppskattade och var anpassade till förskolebarns behov, andra inte. Kursledarna, vars bakgrund

varierade, fick själva utforma kursinnehållet och sätta ihop sitt material. De som försökte följa vanliga teckenspråkskurser genom studieförbunden blev ofta besvikna eftersom dessa för det mesta var inriktade på de dövas teckenspråk och ett vuxet ordförråd. Ingenstans innehöll kurserna något om hur man använder teckenkommunikation och varför.

TALA MED TECKEN har kommit till för att möta behovet av en kurs i teckenkommunikation för personal och föräldrar till barn med tal- och språkstörningar. Den ger grundläggande kunskaper om teckenkommunikation och lär ut ett basordförråd anpassat till förskolebarns behov. Kurstexterna består av välkända barnböcker och sånger, och skälen till detta är flera:

- Det är ett lätt och roligt sätt att lära sig tecken.
- Böckerna och sångerna ger tillsammans ett bra, grundläggande ord/tecken-förråd.
- De som gått kursen kan använda tecken till nio enkla sagor och 21 välkända barnvisor. Dessa kan de sedan läsa, sjunga och teckna med barnen hemma och på dagis.

Barnböckerna ingår inte i kursmaterialet, men finns redan i många hem och kan köpas i bokhandeln eller lånas på biblioteken. Som stöd för minnet finns alla tecken illustrerade i häftena SAGOR MED TECKEN och SÅNGER MED TECKEN. Till materialet hör också två videokassetter som också heter SAGOR MED TECKEN och SÅNGER MED TECKEN. Dessa är avsedda att användas vid genomgången av kurstexten och inläringen av tecknen.

Med hopp om att TALA MED TECKEN ska visa sig möta de behov för vars skull den kommit till, önskar jag alla kursdeltagare lycka till.

*Bitte Rydeman*

# Del I.

## **TEORI OCH PRAKTISKA RÅD OM TECKENKOMMUNIKATION.**



**D**et är lunchdags på dagis. I dag är det Veronicas tur att berätta vad de ska få att äta. Det är soppa, men det kan inte Veronica säga. Bittan hjälper henne: "Soppa" säger hon, och gör samtidigt en rörelse med handen mot munnen. Veronica härmar rörelsen och ljudet. "Opa" säger hon. "Vad är det i soppan?" frågar Bittan. Veronica drar ena handen neråt från den andra. "Ja, det är morötter", säger Bittan, "och makaroner". Bittan visar med tummar och pekfingrar den böjda formen på en makaron. Veronica pekar mot det som står längre bort på bordet och formar en bulle i handen. Så drar hon med ena tummen längs med den andra handflatan. "Ja, bullar och ost ska vi också ha", säger Bittan.

Veronica är 3,5 år och hon talar med sina händer. Det har hon gjort i två år nu. Hon hör

bra, är pigg och livlig och full av berättarlust, men hennes tal har inte utvecklats som hos andra barn. Veronica har Downs syndrom, och eftersom man vet att sådana barn brukar vara mycket sena i sin talutveckling, har man lärt Veronica ett alternativt kommunikationssätt, teckenkommunikation. Det betyder inte att man gett upp förhoppningen om att Veronica ska lära sig tala. Hon talar redan, men inte så många ord som hon behöver för att kunna säga det hon vill.

Med tecknen har Veronica fått ett redskap för att kunna förmedla sina tankar, önskningar och behov till andra. Men för att det här redskapet ska fungera måste de som träffar Veronica också kunna teckenkommunikation, så tecken är ett hjälpmedel som ställer krav på omgivningen.



# Alternativa kommunikationssätt, några definitioner:

## **ALTERNATIV KOMMUNIKATION:**

Andra sätt att kommunicera än med tal och skrift; Tecken, Bliss, Pictogram, bilder med mera. (3)

## **PICTOGRAM:**

Svart-vita bildsymboler för vardagliga företeelser och begrepp. De flesta symboler är väldigt konkreta och avbildande, och därför lämpliga att använda med små barn och begåvningshandikappade.

## **BLISS:**

Ett system av bildsymboler som utifrån cirka 50 grundformer kan kombineras till ett helt språk. Bliss innehåller både enkla bildlika, komplexa och abstrakta symboler. Många symboler består av sammansättningar av flera andra symboler och begrepp. Bliss används mest av barn med svåra rörelsehinder. Ett barn som börjat kommunicera med Pictogram kan senare gå över till Bliss. De som kommunicerar med Bliss eller Pictogram brukar få en individuellt utformad symbolkarta. Den som kan, pekar på sin karta direkt med handen, andra pekar på annat sätt, till exempel med ögonen eller med något hjälpmedel såsom pannpinne eller pannlampa.

## **TECKENSPRÅKET:**

Det svenska teckenspråket är ett språk som används av döva i Sverige. Det är ett fullvärdigt språk, men med andra uttryckssätt och annan uppbyggnad än det talade. Ordföljden är en annan än i svenskan, och eftersom teckenspråket är visuellt, uttrycks många saker på ett annat sätt än att tecken bara länkas vid tecken. En viktig sak är till exempel "lokalisering", som

innbär att man är noga med att visa var saker befinner sig i förhållande till varandra. Viktigt är också att många begrepp, som man har ett enda talat ord för, tecknas olika beroende på vad det handlar om, till exempel tecknar man "öppna" på helt olika sätt om det gäller dörren, skåpet, vindsluckan, födelsedagspresenten, brevet eller marmeladburken. Många element som är viktiga i talspråket, såsom ordböjningar och småord, hoppas ofta över eller uttrycks på annat sätt. Man använder både kropp, mimik, ögon, mun och händer när man tecknar.

## **TECKNAD SVENSKA:**

Att ord för ord teckna en svensk mening på samma sätt som den talas, med alla böjningar och småord. Detta sätt att teckna används inte i någon större utsträckning av de döva, men har varit tänkt som ett hjälpmedel att lära döva personer läsa, skriva och förstå svenska.

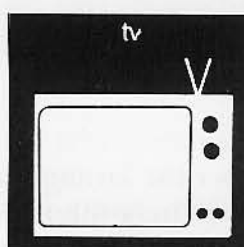
## **TECKENKOMMUNIKATION:**

Innebär att man tecknar nyckelorden i det man säger samtidigt som man talar. Man använder tecken från de dövas teckenspråk. Många tecken gör man precis som i teckenspråket, andra förenklas för att lättare kunna användas av barn och personer med begåvningshandikapp och/eller rörelsehinder.

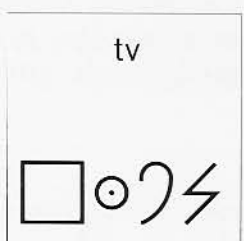
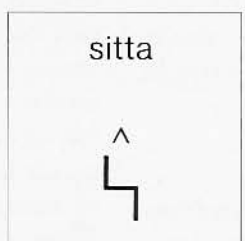
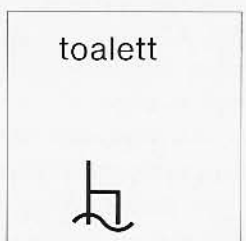
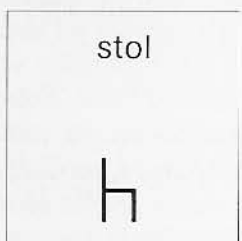
## **TOTAL KOMMUNIKATION:**

Att använda alla uttryckssätt som står till buds, beroende på individens förmåga och behov: Ansiktsuttryck, ljud, kroppskontakt, tecken, bildsymboler, ord med mera. De olika kommunikationssätten kan komplettera varandra och vara olika användbara i olika situationer.

**PICTOGRAM:**



**BLISS:**



# Vilka barn har nytta av teckenkommunikation?

**D**et finns många olika anledningar till att barn dröjer med att lära sig tala, och därmed också till att de kan ha glädje av teckenkommunikation.

Barn med Downs syndrom är ofta sena med att börja tala. Många av dem kommer igång på allvar först i 4-6-årsåldern, andra ännu mycket senare. Trots intensiva träningsprogram har man inte lyckats få dem att börja tala så mycket tidigare. Däremot kan riktad stimulans och tidigt insatt teckenträning öka både deras kommunikativa, språkliga och intellektuella förmåga. (4)

## EXEMPEL:

Åsa är 2 år och 9 månader. Hon har Downs syndrom. Sedan hon var spädbarn har hon målmedvetet stimulerats till utveckling av motorik, sinnesorgan, lek och kommunikation, först hemma, sedan också på dagis. När hon var 1 år började man lära Åsa tecken. Nu kan hon 90 tecken och hon är på gång att börja kombinera tecknen till "två-ords-satser". Genom att lära Åsa att kombinera sina tecken till meningar kan hon lära sig att utveckla sitt språk fast talet dröjer. Hon använder tecknen aktivt för att kommunicera, tillsammans med ett litet antal ord och läten, samt pekningar och målmedvetna blickar. Föräldrar och personal har tillsammans gått teckenkurs, och på dagis försöker hela personalen använda tecken när de talar med Åsa.

Mikael är 6 år och har också Downs syndrom. Han har i flera år huvudsakligen varit beroende av tecken för sin kommunikation. Nu har talet kommit igång på allvar och han har släppt tecknen. Han har en del brister i sitt uttal, och när han inte blir förstådd tar han till tecknen för att förtydliga sig.

Barn som inte längre behöver tecken för att göra sig förstådda kan ändå ha nytta av tecknen när de lär sig nya begrepp eller språkliga strukturer. Då närmar sig teckenanvändningen den tecknade svenskans.

Även rörelsehindrade barn kan ha glädje av teckenkommunikation om de har såpass god motorik att de kan göra tecken som går att skilja från varandra.

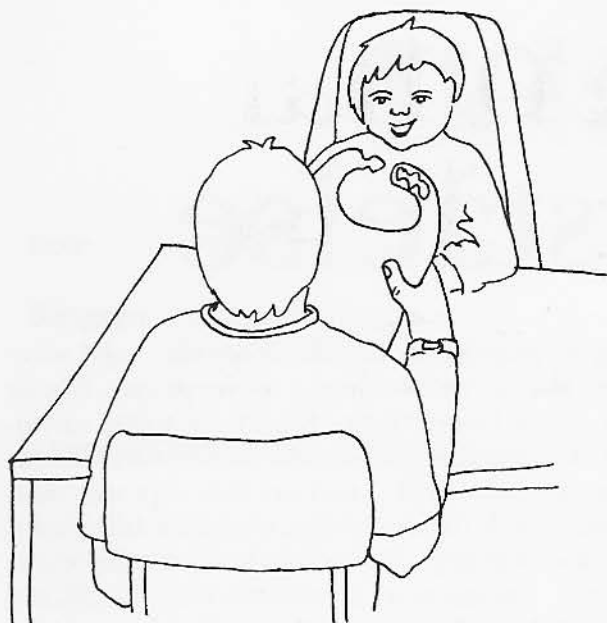
## EXEMPEL:

Magnus är snart 7 år, rörelsehindrad och förstånds-handikappad. Han har kommunicerat med tecken sedan han var 3 år. Han har lärt sig nya tecken i ganska långsam takt, men sedan han väl lärt sig ett tecken har han använt det. Han gör de flesta tecknen med en hand, i några fall gör han tecknen på den andra handen som han annars inte använder så mycket. Magnus säger nu också cirka 15 ord. Från början hade han lättare att härma tecken än ord, men nu lär han sig sakta men säkert allt fler ord, men inte så många nya tecken. Man har också försökt lära Magnus att kommunicera med bilder eller Pictogram, men det har inte lyckats.

Även svårt flerhandikappade barn kan ha glädje av tecken, men med barn på tidig utvecklingsnivå använder man tecken på ett lite annat sätt, och för lite andra syften än annars.

## EXEMPEL:

Annika är 5 år, svårt rörelsehindrad och förstånds-handikappad. Hon kommunicerar med blicken och genom att visa glädje och missnöje i olika situationer. Både på dagis och hemma har man försökt strukturera Annikas dag så att de olika aktiviteterna under dagen sker i samma ordning. Detta gör man för att ge Annika trygghet, lägga grunden till att utveckla en tidsuppfattning, och att lära henne känna förväntan inför vad som ska ske härnäst. Innan man börjar med en ny aktivitet visar/ger man Annika ett föremål som signal för vad som ska hända, samt gör ett tecken med Annikas händer, samtidigt som man säger ordet. När det är dags att äta ger man till exempel Annika haklappen plus gör tecknet "äta" med hennes hand mot hennes mun. På det här sättet får hon information från flera olika kanaler. Man kan se på Annika att hon förstår bättre när man både använder ord och tecken, än när man bara talar.



De flesta barn blir som Annika hjälpta av att få se tecknet och höra ordet samtidigt. För en del barn, bland annat vissa barn med autism, kan det vara svårt att ta in två sinnesintryck samtidigt, och de blir istället förvirrade. Då får man ta reda på om barnet har lättast att ta till sig tecknet eller det talade ordet, och till exempel göra det lättaste först och sedan det andra.

Att man stannar upp inför varje tecken och först gör tecknet, och sedan fortsätter att tala, rekommenderas bland annat av Iréne Johansson. Exempel "Nu får du (paus, tecknar hämta) hämta din (paus, tecknar stol) stol. Vi ska ha (paus, tecknar samling) samling".

Tystnaden gör att uppmärksamheten fokuseras på tecknet och sedan kommer förstärkningen i form av det talade ordet genast efter. En fördel med den här metoden är att den vuxne automatiskt sänker sin talhastighet, något som många barn behöver. Min erfarenhet är emellertid att det är mycket svårt att komma ihåg att göra de här pauserna i praktiken, och att man därför behöver vara mycket motiverad för att kunna genomföra metoden.

Det är viktigt när man gör tecken med barnets händer, att barnet verkligen är med på det. Särskilt synskadade barn är ofta väldigt rädda om sina händer, och då får man aldrig tvinga sig på dem. Då kan det vara bra att låta barnet själv ta tag i den vuxnes hand och sedan följa med i den vuxnes rörelse.

### **VILKA SKA ANVÄNDA TECKENKOMMUNIKATION?**

Om ett barn behöver tecken för att göra sig förstådd är det bra om så många som möjligt i barnets omgivning också använder tecken när de pratar med barnet.

### **MEN OM BARNET HÖR BRA OCH FÖRSTÅR VAD MAN SÄGER ÄNDÅ?**

Även om barnet hör och förstår allt vad man säger är det bra att förstärka sitt tal med tecken:

- Barn och begåvningshandikappade, liksom rörelsehindrade, har svårt att utföra tecknen exakt efter förebilden. Ju svårare de har för detta, desto större risk är det att deras tecken blir otydliga och svåra att skilja från varandra. Därför är det viktigt att de om och om igen får se hur "mål"-tecknet ser ut, så att de kan komma ihåg det och kanske förbättra sitt eget teckenutförande.
- Barnet blir mer stimulerat att själv använda tecken om det ser andra göra det. Genom att teckna till barnet signalerar man att "Jag förstår ditt språk. Det är rätt att använda tecken. Det är ett av de gängse sätten att kommunicera här".
- Genom att de vuxna på dagis använder tecken lär sig också de andra barnen, och kan då lättare förstå sin tecknande kompis.



# Något om språkförståelse

**D**et är ofta svårt att veta säkert hur väl barn förstår språkliga yttranden. Bara för att ett barn gör precis vad man har sagt betyder det inte alltid att barnet har förstått alla ord man sagt till det. Om man säger "Gå och hämta bollen som ligger under bordet i köket" och barnet genast gör det kan det naturligtvis ha förstått alla orden. Men det kanske bara uppfattade ordet "boll" och kom ihåg var det hade lekt med den senast. Eller så förstod barnet "bollen, bordet, köket", och på ansiktsuttrycket förstod det att mamma ville att det skulle göra något, och gick därför ut i köket där det genast fick syn på bollen under bordet, och tog med sig den till mamma.

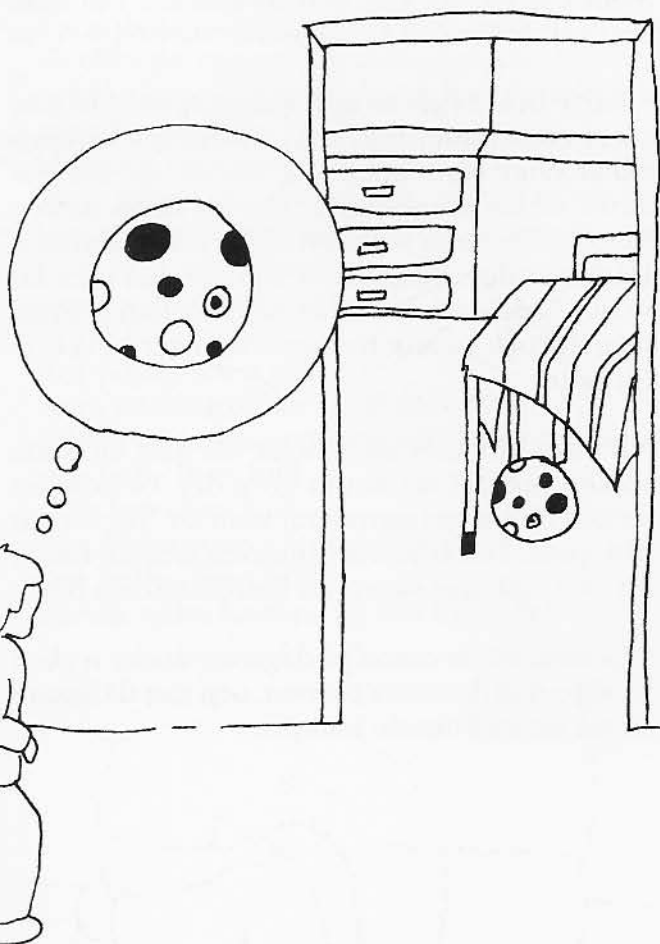
Vi ger ofta väldigt mycket ledtrådar med minspel, blickar och hållning när vi pratar. Det är bra, för det underlättar för oss att förstå varandra. Vi anpassar också omedvetet vårt sätt att prata efter hur väl vi tror att den vi pratar med förstår. Och det är viktigt, eftersom barn med språkhandikapp ofta behöver att vi talar extra enkelt, långsamt och tydligt. Och i välkänd miljö och i välkända situationer behövs det inte alltid så välutvecklad språkförståelse för att man ska veta hur man ska bete sig.

## TALFÖRSENING KAN HÖRA IHOP MED BRISTANDE SPRÅKFÖRSTÅELSE

Barn med tal- och språkhandikapp har ofta en sämre språkförståelse än sina jämnåriga. Det kan innebära att de bara förstår så svåra ord, ljud och meningar som ett par år yngre barn förstår, men inte som de jämnåriga. Det kan också innebära att de har svårt att höra skillnad på vissa språkljud, till exempel b och p, eller s och sje, eller andra företeelser i språket som låter likartat. Detta gäller bland annat många barn med Downs syndrom. Dessa barn kan också ha en lätt hörselnedsättning, bland annat på grund av trånga hörselgångar eller ständiga öroninflammationer. En annan sak som kan vara svår är att komma ihåg alla orden i en lång mening, eller förstå att betydelsen påverkas av i vilken ordning orden kommer.

## TECKEN HJÄLPER BARNEN ATT FÖRSTÅ

Mot bakgrund av allt detta är det också för många barn bra att man använder tecken för att de lättare ska förstå. När man använder teckenkommunikation tecknar man ju de viktigaste orden, nyckelorden, och ger extra tonvikt åt dem. På det sättet hjälper man barnet att sälla ut de viktigaste orden ur den ström av ljud som det talade språket innebär. Tecknen gör de talade orden synliga.





# Hur tidigt kan man börja lära barn tecken?

När det gäller barn med Downs syndrom börjar man ofta använda tecken med barnet redan innan det fyllt ett år. Då har man först hållit på mycket med fingerlekar och rörelseramsor, för att förbereda händerna på sin uppgift. Man har lekt ge-och-ta, tittut och gömmalekar för att utveckla samspelet och lära barnet att saker finns fast de inte syns, en viktig förutsättning för att kunna använda symboler. Man har också övat förmågan att på olika sätt använda redskap, till exempel dra till sig saker i snöre, eftersom denna förmåga också verkar vara nära knuten till förmågan att använda symboler, det vill säga ord och tecken. Sedan börjar man, om man följer det program som utarbetats av Iréne Johansson (4), att göra tecken med barnets händer för att lära det olika sätt att göra tecken på, och ge det en "form" som senare kan fyllas med ett innehåll, en sorts teckenjoller. Man kan alltså börja göra tecken med barnet innan det själv är moget att börja använda dem. Men vad som är viktigt är att man inte bara lär barnet tecken, utan först lär barnet att kommunicera, något som man börjar med långt innan det är dags för tecken.

Det är inte alla barn det är meningsfullt att lära "tomma" former på det här sättet. I synnerhet barn med långsam utvecklingstakt, som ännu inte har en fullt utvecklad förmåga att förstå/använda symboler, har betydligt större nytta av att lära sig tecken direkt i de situationer de är tänkta att användas.

## TECKEN KAN FYLLA OLIKA SYFTEN

Vad som är viktigt är att man vet varför man börjar använda ett alternativt kommunikations-sätt. Beroende på vad barnet har för svårigheter och hur långt det nått i sin utveckling kan syftet variera. För ett barn kanske huvudsyftet med tecken är att förstärka talet så att barnet förstår bättre, för ett annat kan tecken ganska snabbt bli ett sätt att själv kommunicera. Med ett tredje barn väntar man kanske med konventionella tecken, men förstärker rörelser eller ljud barnet

redan gör för att få dem att bli medvetna signaler, men tänker sig att såsmåningom introducera mer konventionella tecken. För några barn kan tecken vara ett sätt att förtydliga och komplettera ett otydligt tal.

Om man bara vet vad man gör behöver man alltså inte nödvändigtvis invänta ett visst utvecklingssteg innan man börjar använda alternativ kommunikation. Man låter ju inte bli att prata med ett barn bara för att det ännu inte förstår eller kan tala, och man väntar ju inte heller med att titta på bilder med små barn tills man vet att de kan tolka dem.

*Genom att börja med tecken tidigt vill man bland annat förhindra att barn i onödan begränsas i sina kommunikationsmöjligheter medan man väntar in en talutveckling som bara dröjer. Att inte kunna göra sig förstådd är väldigt påfrestande och leder därför lätt till vredesutbrott och missmod.*



# Att lära sig kommunicera

18



Vad barnet bland annat behöver lära sig innan det har användning för tecken är att avsiktligt använda kommunikationsuttryck för att nå bestämda målsättningar. Det kan vara att titta stint på brödfatet för att man vill ha en bulle, eller att peka på gungan när man vill gunga. Men kommunikationen startar redan under spädbarnstiden när barnet och en förälder riktar uppmärksamheten mot varandra och samspekar med ljud, blickar och rörelser. Barnet lär sig att ta sin tur; när mamma pratar är barnet stilla och lyssnar, när mamma tystnar sprattlar barnet till svar och ljudar. Från detta utvecklas sedan samspelet vidare. Barnet och föräldern lär sig rikta uppmärksamheten mot samma sak, och barnet lär sig att det med ljud, blick och rörelser kan få mamma att göra saker.

Genom att de vuxna tolkar barnets uttryck som om de betyder något särskilt, kommer de också så småningom att göra det.

När man undersöker hur barn kommunicerar kan man ställa sig tre frågor: Hur, varför, och om vad kommunicerar barnet?

## KOMMUNIKATIV FORM

Det som svarar på frågan "hur?" brukar man kalla kommunikationens form, och den kan delas in i olika utvecklingsstadier:

### 1. Naturliga reaktioner.

*Uttrycker behov och känslor hos barnet. Barnet skriker när det är hungrigt, huttrar när det fryser, blir lugnt i mammas famn. De här reaktionerna "berättar" något för de vuxna, men är inte medvetna kommunikationsuttryck från barnet.*

### 2. Handlingssekvenser.

*Målinriktade handlingar som reaktion på behov, känslor eller händelser i omvärlden. Det kan vara att*

ta på sig jackan när man vill gå ut, eller trycka sig intill mamma när man är rädd.

### 3. Signaler.

Medvetna situationsbundna uttryck för något som händer här och nu, till exempel göra tecknet för "äta" när man ser en banan, peka på frysen när man vill ha en glass, säga "vov" när man ser en hund.

### 4. Symbol.

Ett medvetet uttryck som är oberoende av situationen, till exempel teckna bil för att berätta hur man åkte till dagis, säga "bebis" för att berätta om lillasyster som finns därhemma, eller peka på en bild på en boll för att få berätta vad man fick i julklapp.

### 5. Symbolsystem.

Godtyckliga kombinationer av symboler. Det kan vara teckenkommunikation, Pictogram, Bliss eller talade tvåordssatser.

### 6. Grammatiskt styrt språk, med regler för hur symbolerna får kombineras:

De dövas teckenspråk, tecknad svenska, Bliss, talad och skriven svenska. (5)

## KOMMUNIKATIONENS INNEHÅLL

Vad barnet kommunicerar om (kommunikationens innehåll) hänger bland annat ihop med vad det har för begrepp och erfarenheter,

och detta i sin tur har samband med hur barnet kan påverka sin omgivning. Detta är särskilt viktigt att komma ihåg när det gäller barn med rörelsehinder, som kan behöva aktiv hjälp att utforska och handskas med sin omvärld.

## KOMMUNIKATIV AVSIKT

När man frågar sig varför barnet kommunicerar (kommunikativ avsikt) handlar det om syftet med kommunikationen; om det är för att ta kontakt, rikta någons uppmärksamhet mot något intressant, eller för att man vill styra omgivningen för att till exempel få något man vill ha.

Kommunikativ avsikt handlar också om hur barnet kan anpassa det det vill säga till vem som ska lyssna, och i vilken omfattning barnet både kan börja kommunicera, svara på kommunikation från andra, och själv vara den som ser till att kommunikationen fortsätter.

Barn med tal- och språkhandikapp råkar ofta ut för att mest bli den som svarar på kommunikation. För att motverka detta är det viktigt att de vuxna är lyhörda för barnets signaler och hakar på barnets initiativ. Att man försöker se vad barnet tittar så intresserat på (eller det synskadade barnet lyssnar efter) och kommenterar det med ord och eventuella tecken; "Ja, titta, där är en blomma. Tycker du det är fin? Vill du lukta på den?"

Och så det som kan vara så svårt men är så oehört viktigt: att man ger barnet tillräckligt med tid att svara.



# Tecken stimulerar talet!

**T**idigare var det en vanlig missuppfattning att om man lärde ett barn ett alternativt kommunikationssätt, skulle det av bekvämlighet inte vilja lära sig att tala. Men det förhåller sig faktiskt precis tvärtom! Att lära ett barn använda tecken innebär en stimulerande faktor för förmågan att lära sig tala. Den som kommunicerar med tecken lär sig nyttan av att kunna kommunicera med symboler, och bygger upp ett aktivt ordförråd. När man gärna vill tala men inte kan, kan det också vara befriande att fokuseringen på talorganen minskar, och detta i sig kan bidra till att talet lättare kommer igång.

Många barn, bland annat många med Downs syndrom, lär sig tala parallellt med att de lär sig teckna, men det talade ordförrådet växer mycket långsammare än det tecknade upp till en viss gräns, då talet sedan plötsligt går om tecknen (6). Tecknande barn som lär sig tala använder under en period både tecken och tal, men släpper succesivt tecken för tecken när de upptäcker att de klarar sig utan dem.



Att talet har så mycket större genomslagskraft än tecken, beror på att det är så mycket mera användbart. Hela samhället är uppbyggt kring talspråket och dess grafiska variant skriftspråket, och de hörande tecknande barnen vistas i en talande miljö, där talet, även om tecknen används flitigt, har en högre status än tecken. Det är också betydligt fler som förstår tal än tecken, och tal kan användas till att rikta uppmärksamheten på ett helt annat sätt. Man behöver inte först ta ögonkontakt med den man vill kommunicera med. Man kan också tala utan att behöva släppa det man har för händer för att utföra ett tecken.

Ja, fördelarna med talet är många, men inte alla begåvningshandikappade eller rörelsehindrade lär sig att tala, eller att klara sig med bara tal. Då är tecken och andra alternativa kommunikationssätt viktiga komplement för att de ska kunna uttrycka sig så rikt som möjligt.

## ÄR DET LÄTTARE ATT LÄRA SIG ANVÄNDA TECKEN ÄN ATT TALA?

Ja, på flera sätt kan det vara lättare.

Det är motoriskt betydligt enklare att göra tecken än att tala. Tecken har också ofta ett nära samband med det de betecknar (till exempel "mat" där handen förs mot munnen), och sådana tecken är särskilt lätta att lära sig.

Vidare är tecken påtagliga på ett helt annat sätt än talet; de kan ses och vidröras och stanna kvar längre än ord, som bara hörs ett kort tag och sedan försvinner. (Detta gäller enstaka tecken, men inte nödvändigtvis teckenspråket som de döva använder det.)

Man kan också på ett helt annat sätt visa hur ett tecken ska utföras genom att ta tag i barnets händer och göra tecknet tillsammans. Så handgripligt kan man inte lära ut talade ord.

Man har också tydligt sett att både normalbegåvade och begåvningshandikappade ofta kan lära sig använda tecken tidigare än de kan använda tal.



# Total kommunikation

## TECKEN GÅR BRA ATT KOMBINERA MED ANDRA KOMMUNIKATIONSSÄTT!

**O**m ett barn motoriskt kan klara att använda tecken är det ofta att föredra framför bildpekningssystem som Bliss och Pictogram, bland annat eftersom tecken är ett mera direkt, naturligt och kroppsnära uttryckssätt, som alltid finns till hands. Men de olika kommunikationssätten kan komplettera varandra, och för samma barn kan till exempel tecken och Pictogram användas i olika sammanhang.

### EXEMPEL:

*Elin är en femårig begåvningshandikappad, synskadad flicka som lärt sig ett femtontal tecken som hon kan använda på signalnivå. Hon kan härma tecken och göra dem på uppmaning, och också ibland i sina riktiga sammanhang. Men hon kan inte använda dem för att till exempel välja vad hon vill göra.*

*Elin är sedan länge bekant med Pictogram eftersom man på dagis skriver dagbok/kontaktbok där man klistrar in pictogramsymboler och ritat de viktigaste händelserna Elin varit med om under dagen. Denna dagbok är mycket viktig för Elin, som stolt pekar på bilderna när hon kommer hem för att berätta för mamma och pappa vad hon har gjort under dagen.*

*När Elin nyligen fick en liten Pictogramkarta med bilder på sådant som intresserar henne lärde hon sig snabbt att peka på den för att visa vad hon ville göra. Att Elin inte använder tecknen på samma sätt kan kanske bero på att hon fortfarande är väldigt beroende av här och nu, och inte kan tänka på vad hon vill göra om hon inte ser det framför sig, eller en bild av det.*

Även för barn som nått längre i sin utveckling kan olika kommunikationssätt kombineras.

### EXEMPEL:

*Peter är fem år och har en svår CP-skada. Han använder många olika sätt att kommunicera: Ljud, ord, pekningar, tecken och Bliss- och pictogram-symboler. Han kan fler grafiska symboler än tecken, men tecknen är det han lättast och snabbast tar till i alla de vardagliga situationerna hemma och på dagis. Bliss-symbolerna används mest i mera tillrättalagda situationer, som hjälp när man inte förstått tecknen eller när man bestämt sig för att föra ett samtal utifrån Bliss-kartan.*



*Peters ena kropps-halva fungerar sämre än den andra och han gör de flesta tecken med en hand, eller med den bästa handen mot den andra. Man kan se att han ofta rör lite på den andra handen också i normalt tvåhända tecken, även om den hänger med väldigt dåligt.*

*På grund av Peters svåra rörelsehinder är många tecken svåra att skilja från varandra. Därför finns en lista på dagis där Peters drygt hundra tecken är ordnade efter hur man gör dem; mot huvudet, framför kroppen, mot bröstet med mera. På så sätt kan man få hjälp att komma på vilka andra saker han eventuellt kan mena om det man först trodde visade sig vara fel.*

# Vilka tecken ska man lära barnet?

När man börjar lära ett barn tecken är det bra att tänka efter vilka tecken barnet kan ha störst nytta av, och vad barnet själv är mest intresserat av. Då ska man tänka på att man kan behöva uttrycka också vad man inte gillar, och att det är mer motiverande att lära sig tecken för sånt som man faktiskt kan påverka.

## ANPASSA METODEN EFTER BARNET

Hur snabbt man kan gå fram, om man ska göra tecknen med barnets händer, om man ska begränsa de tecken man själv använder till dem man aktivt lärt barnet, och så vidare, är frågor som måste avgöras från fall till fall.

Rent allmänt kan man säga att om man vill få ett barn att själv använda tecken är det en stor fördel om det får se andra använda tecken i vardagen, både med barnet och till varandra. Om de vuxna som finns runt barnet kan tecken för de viktigaste vardagliga begreppen och använder dem som ett komplement till sitt tal, ger de det talhandikappade barnet möjlighet att snappa upp tecken som intresserar dem.

När man väljer ett ordförråd till barnet är det inte säkert att det man valt alltid är det som barnet själv mest längtar efter att uttrycka. Det är därför också bra att vara beredd att låta barnet och situationen styra när man ska visa barnet ett nytt tecken. Om man bestämt sig för att öva tecknet för "äpple" en viss vecka och det plötsligt börjar snöa är det bra att haka på barnets intresse och visa tecknet för snö.



## DEM SKA LÄRA BARNET TECKEN?

Man bör också ställa sig frågan vem som ska lära barnet nya tecken. Ofta är det personer som träffar barnet dagligen som är mest lämpade att göra det, det vill säga föräldrar, dagispersonal med flera. Men dessa behöver hjälp och stöd av någon som känner barnet och som kan ge råd om hur man ska gå tillväga. Ofta är denna person en logoped, talpedagog eller lärare. Det beror på var man bor någonstans och i vilket sammanhang barnet befinner sig. Hur mycket logopeden eller talpedagogen också ska arbeta direkt med barnet kan man inte säga något generellt om, mer än att kommunikations- och teckenträning en gång i veckan som inte följs upp i vardagen är av mycket begränsat värde.

## LÄR UT TECKNEN I RÄTT SAMMANHANG

När det gäller särskolan finns det en lärarhandledning utarbetad av Cecilia Olsson;

*"Teckenkommunikation för begåvningshandikappade".*

Där beskrivs bland annat hur kliniklärare kan lägga upp teckenundervisningen genom att både träffa eleven enskilt, i grupp tillsammans med flera tecknande elever, och integrerat i den övriga verksamheten. Det poängteras att;

*"Tecknen bör läras in i sitt naturliga sammanhang och med verkligheten som utgångspunkt för symbolen". (7)*

Detta är särskilt viktigt eftersom det ibland kan vara svårt att överföra det man lärt i en situation till en annan. Har man lärt sig teckna "banan" när man ser en bild på en banan, är det ändå inte säkert att man kan använda sitt "banan"-tecken för att be om en banan.

Detta hindrar inte att bilder och arrangerade teckenstunder kan vara viktiga hjälpmedel för att befästa och repetera tecken och deras utförande. Något som brukar vara mycket uppskattat är att göra personliga tecken-bild-böcker, där man sätter in bilder som illustrerar de tecken barnet kan eller håller på att lära sig. Det blir personliga bilderböcker som man kan titta i och teckna tillsammans, och som också kan användas när nya personer ska lära sig barnets tecken.

# Att använda tecken på dagis

När man har ett barn som använder tecken på dagis försöker man göra hela miljön så teckenstimulerande som möjligt. Som tidigare nämnts blir barnet mer benäget att använda tecken om det också ser dem användas av andra. Detta är lättast att åstadkomma om det är mer än ett barn i gruppen som behöver tecken, men så är det ju sällan ordnat.

Som en hjälp till personalen att komma ihåg tecknen kan man sätta upp listor över barnets tecken på något centralt ställe; på en anslagstavla, i en pärm, på insidan av en skåpsdörr eller dylikt. Man kan också sätta upp små sammanställningar med tecken på utvalda platser: Maträtter på väggen vid matbordet, hygien-tecken i tvätt/toalettrummet, klädtecken i hallen och så vidare. Det är förstås också till stor nytta att ha en teckenordbok där man kan slå upp de tecken man inte kan eller är säker på.

## ALLA VILL LÄRA SIG TECKEN!

Att de andra barnen på dagis lär sig förstå barnets tecken är en viktig målsättning. Ofta tycker de också det är både roligt och spännande, och när de kommer på att alla ord kan ha en tecknad motsvarighet blir det många frågor: "Hur tecknar man apa, traktor, fladdermus?" och så vidare. Barn kan också ibland vara snabbare än de vuxna på att förstå vad det talhandikappade barnet menar.

## SAMLING MED TECKEN

Att ta in tecken i samlingarna på dagis kan man göra på många sätt. Man kan förstås sjunga sånger med tecken, det är roligt både för vuxna och barn.

Sånghäftet "SÅNGER MED TECKEN" är tänkt som en hjälp att lätt kunna göra det, eftersom tecknen finns illustrerade tillsammans med texten. Vill man själv sätta tecken till sånger man sjunger på dagis, ska man försöka hitta de tecken som är viktigast och som samtidigt understryker rytmen i sången.

Vill man berätta en enkel saga med tecken kan det kännas lättare och roligare om man gör den som flanosaga eller dramatiserar den med dockor; då har man händerna lättare fria. Man får tänka på hur många ord man ska stödja med



tecken. Det kan bero på både publiken och den som berättar sagan. Kan man bara några tecken är det bättre att använda dem än inga alls.

"SAGOR MED TECKEN" innehåller teckenillustrationer till nio lätta och populära barnböcker, och är tänkt som ett hjälpmedel för att kunna berätta sagor med tecken. Både när man använder det häftet, och när man på egen hand vill tecken-sätta en saga, är det bra att ha förbrett sig innan man berättar sagan för barnen.

Om man från början gått igenom sagan, repeterat tecknen, bestämt sig för ungefär vilka ord man vill teckna, och eventuellt strukit under dem med blyerts, är det sedan lättare att berätta sagan naturligt och med inlevelse.

Att se tecken på video kan vara ett sätt att öka intresset för teckenkommunikation, eftersom TV-mediet har hög status bland barn. Någon gång kan man därför ordna "bio"-föreläsning och visa någon av sagorna eller några av sångerna från videobanden "SAGOR MED TECKEN" och "SÅNGER MED TECKEN". Nästa gång kan man följa upp med att själv berätta sagan eller sjunga just de sångerna.

## GÖR PÅ ERT EGET SÄTT

Hur man gör på samlingarna, liksom överhuvudtaget på dagis, beror på barngruppens sammansättning, hur många tecken det talhandikappade barnet använder, och hur snabbt det lär sig nya, hur man för övrigt brukar göra på samlingarna och så vidare. Det är bättre att ofta



göra små teckenaktiviteter än sällan göra genomarbetade, tidskrävande teckensamlingar. Samma saga kan berättas många gånger, samma sånger sjungas.

Här kommer tips som prövats på andra dagis:

### HITTA PÅ PERSONTECKEN

Ge barnen varsitt persontecken. Det kan vara något som markerar ett kännetecken; örhänge, glasögon, hästsvans, skrattgrop och så vidare. Men om det blir svårt att hitta olika kännetecken för alla kan man också ta hjälp av initialbokstäverna i namnen, även om man annars inte använder bokstavstecken. På samlingarna kan man öva sig på att komma ihåg varandras namn, till exempel gå laget runt och göra persontecknet för grannen till höger.

### SPELA SPEL MED TECKEN

Till bildspel som lotto och memory kan man göra ett litet tillägg till reglerna: Varje gång man vänder upp ett kort gör man tecknet för det bilden föreställer. Det kan vara bra att välja ut särskilda spel där dessa regler gäller. Man kan till exempel plocka ut och ställa samman bildkort för sådant som man vet att det teckenanvändande barnet kan tecknen för, och då kan det visa sig att just han klarar spelet bäst!

Kort på barnen och personalen kan också vara roligt att göra spel av, i synnerhet om alla fått var sitt persontecken. När fotografen besökt dagis eller lekis kan det bli en del småkort över som kan användas till detta.

Det finns ett färdigt spel som heter "Ge mig ett tecken" där en bild ska paras ihop med motsvarande teckenillustration. Det är ett fint och användbart spel, men man måste ju inte ha en teckenillustration i spelen om det finns någon med som vet hur orden tecknas.

### ANVÄND TECKEN VARJE DAG

Man kan som fast punkt på samlingarna gå igenom ett nytt tecken varje dag.

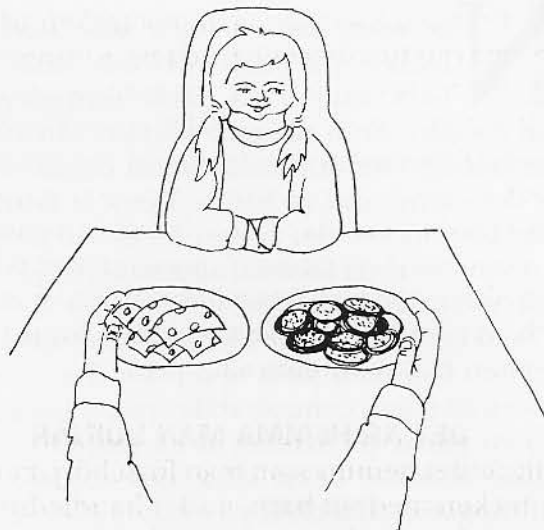
Man kan börja och avsluta varje samling med en enkel "ritual" där tecken ingår: "Nu ska vi ha samling. Alla barnen sitter på golvet", "Nu är samlingen slut. Nu ska vi gå och äta."

Om man brukar avsluta samlingarna i stil med att "Alla som har röda byxor får gå och sätta sig vid bordet", kan man ta med tecknen i den ritualen, i synnerhet om det teckenanvändande barnet håller på att lära sig eller kan färgerna.

### GÖR TECKEN VID MÅLTIDERNÄ

Förutom samlingarna är måltiderna naturliga och förhållandevis lätta tillfällen att använda tecken, bland annat eftersom man brukar ha vissa fasta rutiner i samband med måltiderna.

Man turas kanske alltid om att berätta vad det blir för mat, och då kan man ganska lätt komplettera det med att också visa tecknen för maträtterna. När man ber om det som står längre bort på bordet kan man göra tecknet, och i de vanliga ritualerna lägger man till tecken och säger och tecknar "Varsågod", "Tack för maten", "Nu har alla ätit färdigt", "Ni får gå och tvätta händerna och borsta tänderna".



### MAT MOTIVERAR TILL KOMMUNIKATION

Barn som är mogna att använda tecken kan vid måltiderna lära sig att göra tecken för att få vad de vill ha. Men kommunikationen börjar ju inte med tecken. Och eftersom mat i sig är väldigt motiverande kan man innan de nått dit använda måltiden till att lära barnet visa vad det vill (eller inte vill) genom att välja med blicken, sträcka sig, vända sig bort, ljuda eller peka. Det gäller att vara uppmärksam på barnets uttryck och att arrangera situationen så att barnet behöver och kan vara aktivt, till exempel genom att sätta saker så att barnet inte kan nå dem, låta barnet välja vilken sorts bröd, eller vilket pålägg det vill ha etc. Att visa barnet två saker som det får välja mellan, till exempel med blicken, är särskilt användbart när det gäller barn med rörelsehinder. (8)



# Att använda tecken hemma

I stort sett kan man använda tecken på samma sätt hemma och på dagis. Rutinerna ser förstås olika ut, och hemma är det ofta delvis andra ord som är viktiga: "TV", "sova", släktingars namn, ord som har att göra med föräldrarnas och syskonens intressen och aktiviteter med mera. Man har ju heller inte samlingar hemma, men man läser sagor för sina barn och sjunger för och med dem. Och syskonen behöver lära sig barnets tecken i ännu högre grad än dagiskompisarna.

## DET ÄR HEMMA MAN BÖRJAR

Ofta är det hemma som man först börjar använda tecken med sitt barn, under handledning av logoped som träffar barnet och familjen regelbundet. När barnet börjar på dagis blir det lätt så att det blir genom dagis mycket av den fortsatta uppföljningen sker. Men det är viktigt att man tillsammans kommer överens om hur man bäst ska kunna samordna det som sker med barnet.

## GÖR UPP EN GEMENSAM MÅLSÄTTNING

Många barn och familjer har kontakt med flera olika yrkeskategorier: sjukgymnast, förskolekonsulent, logoped, synkonsulent, kurator, psykolog med flera. Om barnet går på dagis kan det vara bra att träffas ibland, dagispersonal, föräldrar och "experter" för att ta del av varandras synpunkter på barnets behov och förutsättningar, och för att komma fram till en gemensam målsättning och även prioritering av vad som för tillfället är viktigast.

## ANVÄND KONTAKTBOK

När det gäller tecken är det en stor fördel om man kan lära nya tecken samtidigt hemma och på dagis. Man bör också komma fram till ett sätt som passar både familjen och övriga för hur man bäst ska informera varandra om vad barnet lärt sig göra, säga eller teckna.

Ofta kan en kontaktbok mellan hemmet och dagis fungera bra, förutom att man inte så lätt i den kan visa hur barnet utfört ett nytt tecken det just lärt sig. Men för att komma ihåg att berätta viktiga saker är kontaktbok bra, för när barnet lämnas och hämtas på dagis finns det inte alltid tid att berätta, eller så glömmar man hälften för

det var så mycket man skulle säga. Eller så har den personal som varit med barnet under dagen gått när barnet hämtas. Ja, det finns många skäl att ha en kontaktbok.

Ett populärt sätt att använda kontaktboken är som "facit" för att man bättre ska förstå när barnet berättar vad det varit med om hemma eller på dagis. Det gäller då att den som skriver i boken verkligen gissat rätt om vad som barnet tyckt varit viktigast. Det kan vara något annat än de vuxna tror.

## LÅT BARNET BERÄTTA FÖRST...

Något man också bör vara uppmärksam på är att om man först läser i kontaktboken och sedan frågar barnet vad det gjort på dagis/alternativt under helgen, frågar man inte för att man vill veta utan för att man vill kontrollera om barnet kan förmedla det. Detta kan barnet känna, och det som skulle varit en mysig pratstund upplevs kanske i stället som något kravfyllt. Ett sätt att undvika detta är att först ge barnet en chans att berätta och sedan titta i boken.

## ... ELLER LÄS KONTAKTBOKEN TILLSAMMANS

Ett annat sätt är att läsa boken tillsammans med barnet, så som det blir när man ritat och/eller klistrat in pictogrambilder för sådant som hänt under dagen och som barnet kan "läsa" samtidigt med den vuxne.

## DET FINNS FLERA SÄTT ATT GÖRA "DAGBOK"

Ytterligare ett sätt att göra "dagbok" är att med en bandspelare spela in korta sekvenser av det som barnet varit med om under dagen; en liten snutt från frukosten, samlingen, uteleken, bollspelet etc. På kvällen kan sedan barnet återuppleva dagens händelser tillsammans med föräldrar och syskon, och på det sätt barnet kan kommentera, teckna, peka och visa vad det varit med om. På helgen kan familjen spela in aktiviteter som barnet sedan kan förmedla till dagiskompisar och personal.

# Att anpassa teckenspråktecknen

**D**e tecken som förekommer i "Tala med tecken" är hämtade från det svenska teckenspråket. Teckenillustrationerna är tagna från "Bliss-tecken-svenska ord" och har ritats av Hugo Edenås för Rph-Hör. De tecken som saknats i det materialet, eller som visats på ett annat sätt än jag avsett, har anpassats eller nyskapats på grundval av de ursprungliga illustrationerna. Dessa tecken har markerats med ett "o", omarbetad. Samma tecken har ibland fått stå för flera begrepp, till exempel "bra" för bra och tur, "söt" för söt och gullig. Tecken som bestått av sammansättningar av två tecken har ofta förenklats till att bara visa ett, till exempel fönster och åska.

## BARN TECKNAR "BARNSPRÅK"

När små barn lär sig teckna klarar de oftast inte av att utföra tecknen helt efter förebilden, likasom små barn som lär sig tala inte heller uttalar orden rätt.

När man studerat hur små döva barn lär sig forma händerna till tecken har man hittat fem grundläggande handpositioner (9):

1. Knuten hand.
2. Pekkfingerpekning.
3. Femfingergrepp; tumme mot övriga fingrar (nyphand).
4. Pincettgrepp; tumme mot pekfinger (nyp-hand).
5. Flathand (med variationen kantställd hand, sprethand, klohand och vinkelhand).

## VILKA TECKEN ÄR LÄTTAST?

Det är lättare att lära sig tecken där man rör vid någon kroppsdel än tecken som görs fritt i luften. Något som också underlättar är om man kan se sina händer, och om händerna har samma handställning och utför samma rörelse. Det kan vara svårt att utföra tecken som är sammansatta av två eller flera handställningar och/eller rörelser.

Tecken som avbildar ett föremål eller en rörelse är lättare att lära sig än de som har ett mera godtyckligt samband med det som de representerar. Exempel på avbildande tecken är "boll", där man visar formen på bollen och "cykel", där man gör tramprörelser med händerna. Också tecken där man inte genast ser sambandet kan vara lättare sedan man förstått varför de tecknas som de gör, till exempel sjuk=ta pulsen, vit=krage.

På grundval av de här kunskaperna har Cecilia Olsson och Ingabritt Ahrens ställt samman "Teckenordboken", som innehåller cirka 500 tecken (700 begrepp) med anpassningar för begåvningshandikappade. De understryker dock att "för den begåvningshandikappade, döve eller hörande, som kan använda ett konventionellt tecken, skall det konventionella tecknet utnyttjas". (10)

## TECKEN MED SYNSKADADE

När man använder tecken med synskadade barn gör den vuxne och barnet gärna tecknen tillsammans. För att kompensera synhandikappet är det särskilt bra att tecknen görs mot någon kroppsdel, att de låter, och att man använder tydliga rörelser. Exempel på tecken som låter är "hem", där ena handen slås upp mot den andra handflatan, "hund", där man klappar på benet, och "bada", där händerna stryks upp och ned på bröstet. Det är också viktigt att man försöker göra tecknen så att barnet kan se dem så bra som möjligt, till exempel tänka på att göra dem på lagom avstånd och i barnets synfält.

## BARN BEHÖVER SE TECKNEN MÅNGA GÅNGER

När ett barn gör ett tecken på ett förenklat sätt kan man se på det på samma sätt som när ett barn ännu inte kan tala rent. Den normala utvecklingen, både när det gäller tal och tecken, går från enkla till allt mer komplexa och differentierade former. Om ett barn gör ett tecken ottydligt bör man acceptera det som det är och försöka förstå vad barnet menar, och inte

anmärka på att barnet är "slarvigt". Men genom att man själv använder och utför tecknet tydligt och korrekt blir barnet påmint om hur det ser ut och kan så småningom lära sig göra det tydligare.

### **IBLAND MÅSTE TECKNEN ANPASSAS MER**

När det gäller barn med uttalade motoriska svårigheter måste man ibland anpassa tecknen mer, till exempel till att kunna utföras med en hand. Då är det bra att tänka på de saker jag nämnt som brukar göra tecknen lättare. Det är bra om man så mycket som möjligt försöker utgå från konventionella tecken och förenkla dem snarare än att hitta på helt nya. Helt egna tecken begränsar ju antalet personer barnet kan kommunicera med till dem som känner barnet väl och lärt sig dess tecken, medan konventionella tecken kan förstås av alla som lärt sig teckenspråk/teckenkommunikation.

## **REFERENSER**

### **1.**

*Olsson, Cecilia.* Teckenkommunikation för begåvningshandikappade. Lärarhandledning för särskolan. Skolöverstyrelsen, Stockholm, 1983.

### **2.**

*Johansson, Iréne.* Downs syndrom, språk och tal. Rapporter från Umeå universitet.

### **3.**

*Falck, Kerstin.* Alternativ kommunikation. RPH-Sär, Umeå, 1984.

### **4.**

*Johansson, Iréne.* Språkutveckling hos handikappade barn. Performativ kommunikation. Studentlitteratur, 1988.

### **5.**

*Granlund, Mats och Olsson, Cecilia.* Tal-språksalternativ kommunikation och begåvningshandikapp. Stiftelsen ALA, 1987 sid 47.

### **6.**

*Johansson, Iréne.* Tecken – en genväg till tal. Downs syndrom, språk och tal nr 7, Umeå Universitet.

### **7.**

*Olsson, Cecilia.* Teckenkommunikation för begåvningshandikappade. Lärarhandledning för särskolan. Skolöverstyrelsen, Stockholm, 1983 sid 43.

### **8.**

*Björk-Åkesson, Eva.* Att ge och ta emot. Samspel med små barn med rörelsehin-der och kommunikationshandikapp. RPH-Rh, 1987.

### **9.**

*Granlund, Mats och Olsson, Cecilia.* Tal-språksalternativ kommunikation och begåvningshandikapp. Stiftelsen ALA, 1987, sid 143.

### **10.**

*Ahrens, Ingabritt och Olsson, Cecilia.* Tecken-ordboken. Tecken med anpassningar för begåvningshandikappade. RPH-Sär 1988, sid 2.





*TALA MED TECKEN – är ett kursmaterial i teckenkommunikation.  
Kursen riktar sig till föräldrar, förskolepersonal och andra som kommer  
i kontakt med hörande barn som använder tecken.*

I kursmaterialet ingår:

## TALA MED TECKEN.

Kursbok. Innehåll: I. Teori och praktiska råd kring teckenkommunikation. II. Kurs i teckenkommunikation kring sånger och sagor. 10 lektioner med kommentarer, ordlistor och övningar.

## SAGOR MED TECKEN.

Videoband med 9 barnböcker som berättas med tal och tecken. Speltid 40 minuter.  
Teckenhäfte där tecknen till de nio sagorna finns illustrerade.

## SÅNGER MED TECKEN.

Videoband med 21 barnvisor som sjungs och tecknas.  
Speltid 34 minuter.  
Teckenhäfte med sångtexterna till de 21 barnvisorna plus teckenillustrationer.

